

lonelyplanet.com

Tensta Konsthall

Katitzi är en av den svenska barnbokslitteraturens starkaste karaktärer. I Katarina Taikons (1932–1995) självbiografiska böcker får läsaren följa den romska flickan från sjuårsåldern då hon bor på barnhem, genom uppväxten med den stora familjen som tvingas resa runt i Sverige och bo i tält och husvagn tills hon som fjortonåring gifts bort. Så småningom rymmer hon och bygger en egen tillvaro, med start hos Stadsmissionen i Gamla stan. De tretton böckerna om Katitzi som publicerades under perioden 1969–1982 har lästs av hundratusentals barn och ungdomar: de trycktes i flera upplagor 1970- och 80-talen och 1975 lånades de ut 213.000 gånger på svenska bibliotek. Fem år senare lånas de ut inte mindre än 432.000 gånger och de blev omskrivna i både dags- och veckopress. Sedan dess har Katitzi dykt upp som serietidning, bilderbok, TV, DVD, LP-skiva och nu senast som teaterpjäs.

I takt med att Katitzi blir äldre förändras den litterära genren från barnböcker till ungdomsböcker. Serien igenom förblir hon en modig och ilsken men också bekymrad och tankfull flicka som trots

kan förbereda sig inför flytten. När hon förenas med familjen är det också med den elaka "tantan", pappans nya fru, och tillsammans upplever de det svenska samhällets diskriminering. Familjen får sällan bo längre än tre veckor på varje plats, barnen förvägras regelbunden skolgång och under de knappa krigsåren får de klara sig utan ransoneringskort. Fördomar, våld och förnedring av andra slag tillhör deras vardag som i Katitzis fall också befolkas av vänliga människor som vill hjälpa henne. Det är alltifrån den hemlöse alkoholisten Lump-Nicke som bor i Tantolunden och den uppmärksamma lärarinnan Carlström på Mariaskolan till den halta potatisplockarkamraten Karin och snälla biljettförsäljaren Milly som låter Katitzi gå på bio gratis. Den vita spetsen Swing blir en trogen och tröstande följeslagare genom flera av böckerna.

När Katarina Taikon skrev den första Katitziboken hade hon erfarenheter från både film- och teatervärlden bakom sig. Hon var t ex med i Arne Sucksdorffs film **Uppbrott** (1948) och storsatsningen **Singoalla** (1949), efter Viktor Rydbergs roman. Liksom sin syster Rosa Taikon

att de vuxna sviker henne gång på gång aldrig förlorar sin viljestyrka. Under utsatta förhållanden finner Katitzi vägar till en dräglig tillvaro och så småningom självförverkligande. Med sin viljekraft och sitt obändiga ifrågasättande av auktoriteter demaskerade hon den gryende välfärdsstatens förment goda vilja. För flera generationer barn och unga utgjorde Katitzi en medryckande och älskvärd litterär ögonöppnare, beskriven i tredje person. Katitziböckerna är exempel på den nya sorts realistisk barnlitteratur som växer fram på 1960-talet med vardagsnära skildringar som bryter mot tidigare idylliseringar av barns och ungas liv. En annan känsla för den levda verkligheten ges stort utrymme i böckerna och aktuella samhällsfrågor vävs in i berättelserna. Mer poetiska moment finns också och Katitziböckernas skildringarna av pappan är särskilt komplexa och känsliga.

När vi möter Katitzi hämtas hon från barnhemmet av sin pappa och sina syskon Paul, Rosa och Lena. Hon känner inte igen dem, blir rädd och vägrar följa med. Den snälla fröken Kvist lyckas övertala den sura föreståndarinnan att låta flickan stanna ett tag till så att hon

medverkade hon i pjäsen **Huset i Montevideo** på Folkan. Efter studier på Birkagårdens folkhögskola och Påhlmans handelsinstitut drev hon under några år KFUMs glassbar Vips American Ice Cream Bar på Birger Jarlsgatan. Dessutom var Katarina Taikon redan känd som en förkämpe för mänskliga rättigheter. 1963 kom hennes första bok ut, **Zigenerska**. Den skapade omedelbart debatt om romernas villkor i Sverige. Bl a kritiserade hon författaren Ivar Lo Johanssons på en och samma gång förskönande och nedvärderande syn på romer – han menade att de skulle få hållas i sina tältläger och inte "tvingas" in i en traditionell svensk livsstil. I praktiken innebar det att romer inte skulle få samma tillgång till bostäder och skola som andra svenskar. Tillsammans med andra social- och kulturarbetare arbetade Katarina Taikon för att tömma tältlägren och göra det möjligt för romer att få fast bostad och gå i skola. Aktivisterna uppvaktade envetet politiker, bl a statsminister Tage Erlander, och smög sig in i socialdemokraternas första majtåg med budskap om rasism och diskriminering av romer som skakade om det statsbärande partiets självbild. De kämpade också för

att nyanlända romer från bl a Polen och Frankrike skulle få stanna i Sverige.

Johan Taikon, författarens far, förblev statslös hela livet. Född i Frankrike kom han med sin familj, som tillhörde grenen kelderash (kopparslagare), till Sverige vid sekelskiftet efter många år i Ryssland. Tillsammans med sju andra romska släkter blir de början på en ny svensk minoritet som idag räknas som en av fem nationella minoriteter. De livnärde sig som bl a kopparslagare, förtennare, musiker och tivoliinnehavare. Fram till 1914 tillbringade Johan Taikons familj ofta halva året i Sverige och resten i övriga Europa. I och med den första utlänningslagen 1914, som var en följd av en hätsk debatt om en föreställd massinvandring av ryssar, polacker, judar och romer som ansågs både politiskt och rasmässigt farliga för landet, upphörde den traditionen. Då förbjöds romer—på strikt etniska grunder—som enda grupp att invandra till Sverige. Det innebar också att de romer som befann sig i Sverige fram till att lagen upphävdes 1954 i princip inte heller kunde resa ut ur landet.

I år är det precis 500 år sedan som

enkelt för annorlunda men eftersom man varken kunde deportera dem (de flesta var svenska medborgare) eller utrota dem ansågs det bäst att få dem att frivilligt lämna landet.

En person som bidragit till Katitzi-läsningens attraktionskraft är konstnären och tecknaren Björn Hedlund (1922–1987), som illustrerade alla böckerna. De kan beskrivas som kapitelböcker med illustrationer på ungefär vartannat uppslag. Ett urval av originalillustrationerna, inklusive bokomslag, visas i utställningen på Tensta konsthall. I de grafiska och uttrycksfulla scenerna visualiseras ett vilt och charmigt barn, besläktat med litterära fixstjärnor som Pippi, Huckleberry Finn och Nils Holgersson. De svartvita bilderna skildrar serien igenom detaljer och miljöer i de olika delar av Sverige där Katitzi befinner sig, från Stockholm och Uppsala till Vännäs och Umeå. Tillsammans med texten berättar de om orättvisor och fördomar som i mångt och mycket dikterade romernas livsvillkor fram till nyligen och som fortsätter att påverka deras situation än idag. Begreppet illustration antyder att bilden är

romer och resande nämns för första gången i svenska dokument. De kallas tattare (en grupp där även s k resande ingår) och skulle gripas och deporteras. Präster fick inte döpa eller begrava dem. Efter en period då kungamakten ville separera det tillåtna tiggeriet från lösdriveri kom 1637 en förordning som sa att de lösdrivande romska kvinnorna och barnen skulle skickas ut ur landet och männen skulle hängas. Att inte vara bofast ansågs under de kommande århundradena hota den sociala ordningen, något som även Katarina Taikon, och i förlängningen Katitzi, fick känna av. Författaren föddes 1932 i ett läger utanför Örebro och när hennes mamma Agda Karlsson mindre än ett år senare dog i TBC befann sig familjen i ett läger vid Skanstullsbrons fäste vid Gullmarsplan. Att inte ha fast bostad innebar också att man inte kunde ha fast anställning. Den rasistiska lösdriveriutredningen från 1923 ger exempel på att statliga tjänstemän såg resande och romer som ett hot men medan man trodde att resande kunde integreras i samhället—de sågs som inhemska lösdrivare—var utsikterna små för romerna—som uppfattades som utländska lösdrivare. De var helt

mindre viktig än texten. I fallet Katarina Taikon och Björn Hedlund stämmer det inte riktigt. Den mångåriga och nära vänskapen avspeglade sig i deras förtrolighet i arbetet med böckerna. Den förberedande arbetsprocessen byggde på att Katarina Taikon berättade om sin uppväxt och sitt liv och Björn Hedlund skildrade historierna med skisser och teckningar. Karaktären Katitzis tillkomst kan därför beskrivas som en parallell språklig och grafisk process – även om den egentliga historien föregår teckningen.

I Katitziböckerna möts text och bild på ett sätt som gör att teckningarna rör sig bortom det rent illustrativa och blir en vital del av berättelsen. Björn Hedlunds teckningar lägger till nya lager till historierna där huvudpersonen Katitzi ges ytterligare dimensioner, och där hennes drag och personlighet tycks bli skarpere. Hans skildringar av Katitzi signalerar huvudpersonens inneboende kraft som syns i hennes anletsdrag och som utgör en kontrast till textens ofta grymma historier. Teckningarna präglas av en realism som rör sig bortom barnboksillustrationens förenklande schabloner. Återkommande i bilderna är även ett djärvt grepp med

dekorativa inslag i miljöer och bakgrunder och dramatiska perspektiv. Det är ett grepp som bär spår av det sena 1960-talets och det tidiga 1970-talets psykedeliska affischkonst. Medan hans senare Katiziomslag är gjorda i mer naturalistisk stil är de första omslagen exempel på ett poppigare uttryck.

Men redan innan seriens första bok, Katitzi, kom ut i november 1969 på det kristna Harriers Bokförlag AB i Stockholm, med baksidestext av Beppe Wolgers, hade kvällstidningen Expressens läsare kunnat ta del av berättelsen. Där publicerades den som en novell i oktober 1969. Många av bokseriens händelser finns dock återberättade redan 1967 i Katarina Taikons reportagebok med självbiografiska inslag, Zigenare är vi, utgiven på Tidens Förlag. Även barntidningen Kamratposten publicerade Katitzi fast som följetång och tecknad serie under två olika perioder, 1969–70 och 1973–75. Att berättelsen om Katitzi hade stort genomslag visas också genom serietidningen Katitzi som publicerades en gång i månaden 1975–76 av Williams förlag i Bromma. Utöver två avsnitt om Katitzi innehöll varje nummer

sammanhang. Intressant nog finns devisen "en helsvensk serietidning" på flera av omslagen, något som i första hand kan läsas som en markering mot amerikansk kulturdominans. Björn Hedlunds färgglada illustrationer är anpassade till serietidningens estetik med förenklade former och kompositioner i många små bildrutor.

Att Katitzi inte bara anses kulturellt viktig utan även fortsätter att vara kommersiellt intressant framgår av att serietidningarna 1979 ges ut som seriealbum av Bonniers Juniorförlag AB. Materialet är hämtat ur serietidningen men magasinen är omredigerade och baserade på nya färgoriginal, återigen av Björn Hedlund. Omslagen är dock gjorda av Hans Thor. De tre magasinen fokuserar på Katitzi och det enda övriga inslaget är en tecknad interiör av ett sk lådtält som familjen Taikon bodde i och ett fotografi av ett äldre sk trestångstält som följs av ett utsnitt om romernas historia ur Katarina Taikons bok *Zigenare* (1970, Natur och Kultur). Bonniers Juniorförlag AB stod också bakom bilderböcker som Katitzi kommer hem och Katitzi-det brinner med söta bilder av Lisbeth Holmberg-Thor,

tävlingar och pyssel med och utan Katizitema och priser som trolleriböcker, gramfonspelare och Katiziböcker. Ibland fanns "Katizis korsord" med. I "Barnens brevlåda" svarade Katarina Taikon/Katitzi på frågor av olika slag, t ex "Var det kallt att bo i tält? Annica Jansson i Vällingby". "Usch ja, det var både kallt och otäckt" blev svaret. Noveller med titlar som "Pappa hälsar på" och "När Uffe kom på sjukhus" ingick också i varje nummer, liksom samlarbilder av djur och serien "Linus och Lotta" som handlar om två kompisar på äventyr.

Linus och Lotta är två rödblonda barn som firar Lucia, bygger lådbilar och tappar pengarna när de ska köpa mjölk åt mamma. I likhet med tävlingarna, pysslen och samlarbilderna förankrar de serietidningen i en traditionell svensk barnkultur där folkhemmets livsstil och normer råder. Det finns också direkt lärande inslag om hur man ska bete sig i naturen. Novellerna pekar däremot mot en samtida social verklighet med frånskilda föräldrar och modern sjukvård. Tyngdpunkten i serietidningen ligger dock på berättelsen om Katitzi som skrivs in i ett traditionellt svenskt

känd som illustratör av Gösta Knutssons sagor om Pelle Svanslös. Hennes Katitzi är näpnare än Björn Hedlunds flicka och i bilderboken blandas jagformen med berättande i tredje person. Hur blev det sen då, Katitzi?, från 1977 och med fotografier av Björn Langhammer, handlar om hur det gick för zigenarna när Katitzi blev stor. I ord och bild skildras hur Katarina Taikon och andra med sin aktivism lyckades ändra ett och annat i romernas livssituation men långt ifrån allt.

1979–80 sänder Sveriges Television serien Katitzi i sex avsnitt med Janne "Loffe" Karlsson som pappa Taikon, Monica Zetterlund som tanten och en ung Kjell Bergqvist som Paul. Katitzi spelas av Sema Sari som i Ulf Andréés regi blir en fysiskt uttrycksfull flicka som inte är lika verbal som böckernas Katitzi. Ett av lägren i filmen byggs upp på Järvafältet. Musiken spelar en viktig roll i serien och skrivs av Katarina Taikons släkting och nära vän Hans Caldaras, som även formger de romska dräkterna. Han fungerar dessutom som en av två romska faktagranskare – det var viktigt för Katarina Taikon att den romska kulturen skildrades korrekt. 2006 ges TV-serien ut

på DVD. I samband med att serien visas första gången ges som så ofta under 1960- och 70-talen en LP ut med en ljudversion. LP-skivan Katitzi kommer intressant nog ut på Bert Karlssons skivbolag Mariann. Här medverkar artister som Lasse Holm, Anders Glennmark och Ingela "Pling" Forsman.

Katitziböckerna börjar översättas redan under 1970-talet. Först på de nordiska grannspråken: danska 1972, norska 1975 och finska 1977 samt tyska 1974. Den franska översättningen kommer 1984 och följs efter murens fall då romernas situationer diskuteras på nytt av tjeckiska 1999 och under 2001 slovakiska, ungerska och rumänska. Till romanes översätts den 2010 av Hans Caldaras, som också läst in den på CD. På engelska finns endast Emma Broströms dramatisering från 2010. Hon fick i uppdrag av Lars-Erik Brossner, tidigare trombonist i Nationalteatern och ansvarig för Folkteaterns barnavdelning En Trappa Ner, att göra en familjeföreställning utifrån Katitziböckerna. Vintern 2010 får den premiär i Göteborg. Händelserna är förlagda till nutid och rotlöshet, trångboddhet och sökandet efter ett riktigt

hem är bärande teman. Sören Brunes gör scenen till en cirkelformad ramp och flyttkartonger får tjäna som flexibelt möblemang. Katitzis vilja att gå i skolan blir en röd tråd i föreställningen och i Cecilia Miloccos tolkning är den nioåriga flickan ett nyfiket och känsligt barn som har jämförts med Ronja Rövardotter. I Emma Broströms dramatisering saknas parhästen Lena, systemen som är två år äldre än Katitzi, men farmorsfiguren Mami, som Katitzi tar sig till när hon rymmer hemifrån, har en framträdande plats i Lars-Erik Brossners uppsättning. Det varma mötet mellan henne och Katitzi blir en nyckelscen och den medryckande romskinfluerade musiken hjälper till att föra handlingen framåt.

När Riksteatern 2011 sätter upp pjäsen är musiken också central men nu med hiphopkänsla. Regissören Kajsa Isaksson gör Katitzi till en superhjältinna som energiskt rör sig över scenen, som liknar en catwalk, i randig klänning. Tanten har blivit en tjugig dam och den hostande pappan en charmör med goatie. Mia Rays Katitzi ritas med vit krita på marken, hoppas på att gå i skola och drömmer. Att skriva en bok är en

av hennes drömmar. Själv säger Kajsa Isaksson att "Vår föreställning handlar om att hitta hem, oavsett var man är. Vem man är. Om fördomar och okunskap men även om gemenskap, kamp, familj, byråkrati, rättigheter och drömmar." I en ambitiös satsning ordnade Riksteatern i samband med turnén tillsammans med Expo seminarier och samtal och demokrati och allas lika rättigheter. Den här uppsättningen av Katitzi fick premiär i Strömsund och sågs sedan av tusentals låg- och mellanstadiebarn över hela Sverige. Nästa gång pjäsen sätts upp är den 2 mars 2013 då det är premiär på Teaterpiraternas version av pjäsen på Kulturcentrum i Hallonbergen.

Berättelserna om Katitzi lever vidare mer än fyrtio efter att de först publicerades: filmen hyrs och köps på DVD och CD, pjäsen spelas på olika håll och böckerna cirkulerar. Men trots att Katitziböckerna är en världsunik litterär skatt nämns med få undantag varken Katitziböckerna eller Katarina Taikon i översiktsverk över barnlitteratur på svenska. Det är romskt år i Sverige i år och endast en av böckerna finns i tryck på svenska idag, genom En bok för alla.

Katitzi, 1969

I **Katitzi** lär vi känna flickan som bor på barnhem, och trivs bra där, även om jämnåriga Rut ibland retar henne. En dag kommer Katitzis pappa till barnhemmet och vill hämta hem henne till sin familj. När hon kommer dit får hon uppleva ett helt annat liv än vad hon blivit van vid på barnhemmet. Hon finner sig snart till rätta, trots den elaka styvmodern, men har svårt att förstå alla orättvisor hennes familj möter, och inser snart att romer inte anses vara som alla andra i samhället.

Katitzi och Swing, 1970

I **Katitzi och Swing** får vi följa Katitzi, som nu hunnit bli åtta år, på resa i Norrland tillsammans med sin familj och hunden Swing.

Katitzi rymmer, 1971

I **Katitzi rymmer** bestämmer sig Katitzi för att lämna livet i lägret och den stränga och otrevliga frun till pappa Taikon som hon kallar Tanten. Hon ger sig av för att försöka hitta sin "farmor" Mami som bor på ålderdomshem i Uppsala.

Katitzi i ormgruppen, 1971

Katitzi har just fyllt nio år, det är krig i

Julia Caesar som får henne att drömma sig bort i rollen som Carmen. Hon hittar en plånbok med massor av pengar, och blir anklagad för stöld.

Katitzi i skolan, 1975

I **Katitzi i skolan** får Katitzi äntligen börja skolan och lära sig saker som andra barn i hennes ålder. Men det blir inte riktigt som hon tänkt sig; de andra barnen på Mariaskolan på Södermalm är inte fullt så fördomsfri som man kunde önska.

Katitzi Z-1234, 1976

Här möter Katitzi en kvinna som kommer direkt från Auschwitz. Kvinnan berättar vad som pågår utanför Sverige. Katitzi berörs djupt av det hon får berättat för sig, och för att visa sitt medlidande skriver hon in Z-1234 på sin arm, på det sätt som romerna märks i koncentrationslägren.

Katitzi barnbruden, 1977

I **Katitzi barnbruden** har Katitzi ännu inte fyllt tretton år. Pappa Taikons fru behandlar Katitzi allt värre och anklagar Katitzi för stöld. Pappa Taikon försöker lösa situationen och bestämmer sig för att Katitzi bör giftas bor till den sex år äldre Lazi som lovar henne ett liv i lyx.

världen, och hennes familj har kommit till Strömåker i Norrland. Efter en kort tid måste de flytta därifrån igen. Vi får följa Katitzis liv i lägret, hur hon lär känna Saga och Sam och hamnar i en riktig ormgroup.

Katitzi, Rosa och Paul, 1972

Nu är Katitzi 10 år gammal. Tillsammans med Rosa och Paul ger sig Katitzi av på egen hand. De möter många problem i den nya tillvaron, men träffar också nya vänner såsom snälla Gösta och den halta Karin som vill bli konstnär.

Katitzi i Stockholm, 1973

Katitzi, Rosa och Paul har åkt till sin far som nu är bosatt i Stockholm. För att hjälpa sin pappa börjar Katitzi att sälja julkort. Hon tjänar pengar till familjen, men kommer det att räcka för att göra pappa Taikon riktigt lycklig?

Katitzi och Lump-Nicke, 1974

Katitzi har blivit tolv och ett halvt år, och hon räknas nu som vuxen – giftasvuxen. Pappa Taikon är allvarligt sjuk och blir inlagd på sjukhus och Katitzi får klara sig själv. I Tantolunden lär hon känna Lump-Nicke och den beresta skådespelerskan

Katitzi på flykt, 1978

Katitzi behandlas mycket illa av sin nya man Lazi, och blir både misshandlad och våldtagen. Hon är olycklig och bestämmer sig därför för att fly. Men när hon flyr skadas familjens heder och hon eftersöks därför av alla romer i landet.

Katitzi i Gamla Stan, 1979

Nu har Katitzi fått plats på ett flickhem. Hon får för första gången sedan hon var en liten flicka bo i ett hus och sova i en varm säng. Hennes framtid är fortfarande oviss och hon vet inte hur hon ska försörja sig eller vad hon vill göra med sitt liv. Faran lurar samtidigt bakom hörnet eftersom att hon enligt romsk lag fortfarande är gift med Lazi.

Katitzi uppbrott, 1980

I **Katitzi uppbrott** möter vi en femtonårig Katitzi som för första gången ska medverka i en film där hon är stjärnan. Alla ska närvara och de ska filma en romsk fest med glädje och sång. Men bland skådespelarna finns också Lazi, och hans familj.

Måndag 29.10
17:00
Stadsvandring i Katitzis fotspår, med Angelica Ström och Lawen Mohtadi. Samling kl 17 vid hörnet Sjukhusbacken/ Ringvägen (på Rosenlundssidan) på Södermalm. Föranmälan till Hanna Holmér: hanna.holmer@abfstockholm.se

Tisdag 30.10
15:00
Högläsning med Angelica Ström på Tensta bibliotek och sedan besök på utställningen

Onsdag 7.11
18:30
Katitzi: vildrufs och kämpaglöd, föreläsning av barnlitteraturforskaren Kristin Hallberg, på Tensta konsthall

Lördag 17.11
14:00
Lawen Mohtadi presenterar sin biografi om Katarina Taikon, Den dag jag blir fri, på Tensta konsthall

Lördag 8.12
13:00
Högläsning med Angelica Ström på Rinkeby bibliotek och sedan besök på utställningen

Lördag 22.12
14:00
Maria Lind samtalar med Rosa Taikon på Tensta konsthall

Onsdag 9.1
18:30
Samtal om Katitzifiguren med Hans Caldaras som bl a skrev musiken och formgav de romska kläderna i TV-serien (1979), och Kajsa Isaksson, som regisserade Riksteaterns föreställning (2011–2012), på Tensta konsthall

Katitzis resa genom Sverige produceras i samarbete med Angelica Ström, Taikons dotter. I samarbete med ABF, förlaget Natur och Kultur och biblioteken i Rinkeby och Tensta arrangeras en serie seminarier.

